

**Darba grupas „Civillikuma ģimenes tiesību daļas
aktualizācijas nepieciešamības izvērtēšanai”**

sēdes Protokols Nr. 2

2010. gada 1.aprīlī

Labklājības ministrijas 6.stāva zāle

Sēdes sākums - 10:00

Sēdi vada:

Elīna Celmiņa

Labklājības ministrijas Vienlīdzīgu iespēju
politikas nodaļas vadītājas vietniece

Sēdē piedalās:

Natalja Mickeviča

Labklājības ministrija Eiropas un juridisko
lietu departamenta Juridiskās nodaļas
juriskonsulte

Kristīne Kinča

Tieslietu ministrija Civiltiesību departamenta
Vispārējo Civiltiesību nodaļas vadītāja

Ieva Leimane-Veldmeijere

Resursu centra cilvēkiem ar garīgiem
traucējumiem „Zelda” direktore

Anete Erdmane

Resursu centra cilvēkiem ar garīgiem rakstura
traucējumiem „Zelda” juriste

Dace Āķe

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas
Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta
galvenā inspektore

Edgars Endzelis

zvērināts advokāts

Inga Zonenberga

Tiesībsarga biroja Cilvēktiesību departamenta
Pilsonisko un politisko tiesību daļas
juriskonsulte

Irīna Rulle

Sabiedriskās organizācijas cilvēkiem ar
intelektuālās attīstības traucējumiem „Saule”
priekšsēdētāja

Sandra Gerenovska	Latvijas Nedzirdīgo savienības viceprezidente
Brigita Aldersone	Latvijas Nedzirdīgo savienības zīmju valodas tulks
Daina Mūrmane-Umbraško	Veselības ministrijas Veselības politikas plānošanas departamenta Veselības politikas analīzes un plānošanas nodaļas vadītāja
Jolanta Krasnā	Dienas centra „Saule” Pašaizzstāvības kustības Latvijā koordinatore

Sēdi protokolē:

Liene Kauliņa-Bandere	Labklājības ministrijas Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļas vecākā referente
-----------------------	--

Darba kārtībā:

Nr.	Tēma	Ziņotājs
1.	Darba grupas sēdes atklāšana un darba kārtības apstiprināšana.	E.Celmiņa <i>Labklājības ministrijas Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļas vietniece</i>
2.	Būtiskākie grozījumi rīcībspējas institūtā Ungārijā.	L.Kauliņa-Bandere <i>Labklājības ministrijas Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļas vecākā referente</i>
3.	Alternatīvas pilnai rīcībspējas ierobežošanai.	Ieva Leimane-Veldmeijere Anete Erdmane <i>Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “Zelda”</i>
4.	Darba grupas dalībnieku viedoklis par optimālāko problēmjaucējumu risinājumu	Darba grupas dalībnieki

E.Celmiņa: Atklāj sanāksmi. Darba kārtība tiek apstiprināta. Informē, ka ir saskaņots 2010.gada 11.marta darba grupas sanāksmes protokols. Norāda, ka

šajā darba grupas sanāsmē nepieciešams vienoties par, vai nepieciešami grozījumi Latvijas Republikas normatīvajos aktos ANO Konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” 12.panta īstenošanai. Dara zināmu, ka līdz nākamajai darba grupas sanāksmei darba grupas dalībniekiem nepieciešams identificēt normatīvos aktus, kuros jāveic attiecīgi grozījumi. Darba grupas uzdevums nav sagatavot jau konkrētu likumprojektu vai attiecīgu grozījumu redakciju, bet gan identificēt konkrētos problēmjautājumus un vēlamos risinājumus.

L. Kauliņa-Bandere: Prezentē būtiskākos grozījumus rīcībspējas institūtā Ungārijā. Informē, ka Labklājības ministrijas Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļas pārstāvis 2010.gada 23.martā piedalījās Eiropas Augsta līmeņa darba grupā invaliditātes jautājumos, kurā tika skatīts jautājums par progresu dalībvalstu nacionālajā likumdošanā, īstenojot ANO Konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” 12.panta „Vienlīdzīgas tiesībspējas atzīšana” nosacījumus. Minētajā sanāsmē iegūta arī informācija no Ungārijas pārstāvja par progresu attiecībā uz reformām rīcībspējas institūtā Ungārijā.

Informē, ka Ungārijā 10% no personu ar invaliditāti skaita ir personas ar garīga rakstura traucējumiem. Ungārijas parlaments 2009.gada 22.septembrī nobalsojis par nepieciešamību veikt grozījumus Civillikumā, kas paredz jaunu pieeju rīcībspējas institūtam. Minētie grozījumi stājas spēkā 2010.gada 1.maijā.

Grozījumi paredz šādu reformu:

- pilnas rīcībspējas atņemšanas aizliegums – maksimāla rīcībspējas saglabāšana;
- jauna daļēja –ierobežota (restricted) rīcībspējas institūta ieviešana;
- atbalstītā lēmuma pieņemšana;
- tiesiski paziņojumi (legal statements) – tiek reģistrēti pie notāra, stājas spēkā tajā brīdī, kad tiek lemts par personas rīcībspēju.

Atbalsta persona tiek iecelta ar tiesas spriedumu. Tiesas spriedumā tiek norādītas konkrētas jomas, kurās atbalsts sniedzams un informācija tiek ievadīta attiecīgā reģistrā. Atbalstītājs tikai kopīgi ar personu ar invaliditāti ir tiesīgs pieņemt lēmumus, kas ir juridiski saistoši trešajām pusēm. Atbalstītājam ir pienākums sniegt padomu, nepieciešamo informāciju, kas palīdzētu atbalstāmajai personai pašai pieņemt attiecīgu lēmumu.

Ar tiesiskajiem paziņojumiem var regulēt lēmumus, kas attiecas uz personas ar invaliditāti personīgo dzīvi, jautājumus, kas saistīti ar finansēm, nekustamajiem īpašumiem, kā arī izteikt vēlmi par konkrētas personas iecelšanu par aizgādni vai atbalsta personu.

Ierobežotu rīcībspēju personai nosaka ar tiesas spriedumu. Rīcībspējas ierobežojums tiek pielāgots katram konkrētajam gadījumam, individuāli izvērtējot attiecīgās personas veselības stāvokli, spēju saprast un pārvaldīt

lietas u.c.. Priekšnoteikums rīcībspējas ierobežojumam – aizsargāt personas veselību un likumīgās intereses. Tas, ka persona nespēj sazināties vai paust savu viedokli nevar būt par pamatu rīcībspējas ierobežojumam.

Aizgādnis tiek iecelts ar tiesas spriedumu, uzklautot un primāri ņemot vērā personas ar invaliditāti vēlmes. Par aizgādni var iecelt personas laulāto, vecākus, radniekus vai jebkuru citu personas ar invaliditāti izvēlētu personu. Rīcībspējas ierobežojuma periods tiek regulāri pārskatīts un maksimālais rīcībspējas ierobežojuma laiks ir pieci gadi.

Ieva Leimane-Veldmeijere: Prezentē par alternatīvas pilnai rīcībspējas ierobežošanai. Norāda, ka katrā valstij ir atšķirīgi modeļi un, ka Latvijā ir jāizstrādā tāds modelis, kas būtu visoptimālākais un piemērotākais un visefektīvāk piemērojams praksē.

Informē, ka pastāv šādas alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai:

- atbalstītā lemtspēja (pārstāvības līgumi – Kanāda);
- atbalstītās lemtspējas tīkls (Kanāda);
- daļējā rīcībspēja (rīcībspēja atsevišķās jomās tiek ierobežota, lēmumu šajās jomās personas vietā pieņem aizgādnis);
- advance directives (iepriekš izteikti norādījumi, rakstiski paustas vēlmes, norādījumi par palīdzības veidiem, kādus cilvēks vēlas saņemt krīzes laikā, tostarp psihozes uzliesmojumā);
- personiskie ombudi (Zviedrija, vairāk darbojas kā personiskie asistenti);
- līdzinieku (peer) atbalsts;
- personiskais asistents.

Britu Kolumbijas atbalstītās lemtspējas modelis - persona ar invaliditāti var noslēgt Pārstāvības līgumu ar atbalsta personu tīklu. Minēto līgumu paraksta ārstējošie ārsti, finanšu iestādes un pakalpojumu sniedzēji. Līgumā noteikts, ka persona pilnvaro atbalsta personu tīklu palīdzēt personai pieņemt lēmumus un pārstāvēt personu noteiktos jautājumos. Normatīvie akti nenosaka to, ka nepieciešams veikt personas ar invaliditāti spēju slēgt līgumus pārbaudi. Nosakot, vai persona pati ir spējīga slēgt Pārstāvības līgumu, tiek ņemti vērā šādi apstākļi;

- vai persona izrāda vēlmi un pauž viedokli, kam dodama priekšroka;
- vai persona apzinās, ka, noslēdzot Pārstāvības līgumu vai mainot kādu no šī līguma nosacījumiem, Pārstāvis var pieņemt kādu lēmumu vai apturēt lēmumus vai izvēles, kas var ietekmēt personu;
- vai personai ir uzticības pilnas attiecības ar pārstāvi.

Tādejādi valsts pilnībā atzīst personas rīcībspēju, ja persona var demonstrēt citiem savu gribu vai nolūku, vai arī, ja personas gribu spēj paust citi, kas pietiekami pārzina personas komunikācijas veidu.

Sniedz ieskatu Itālijas praksē. Norāda, ka atbalsta sniegšana kā alternatīvs mehānisms tika ieviesta jau 2004.gadā Atbalsta personu iecel

tiesnesis personai, kas veselības stāvokļa dēļ vai fizisku vai garīgu rakstura traucējumu dēļ, nespēj aizstāvēt savas intereses. Civillikums paredz trīs mehāniskus cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem rīcībspējas ierobežošanai, proti, aizliegums, rīcībnespēja, atbalsta sniegšana. Rīcībspēja tiek saglabāta pilnā apmērā, un tikai atsevišķas darbības persona veic ar atbalsta personas palīdzību.

Zviedrijā aizgādība tika atcelta 1989. gadā sakarā ar to, ka tā ierobežoja personas vēlēšanu tiesības un noteica citus juridiska rakstura ierobežojumus. Aizgādība aizstāta ar divējādām atbalsta formām: padomdevējs jeb mentors (*god man*); administrators jeb pārstāvis (*forvaltare*). Padomdevējs darbojas saskaņā ar personas izteiktu piekrišanu. Padomdevējs no pilnvarnieka atšķiras ar to, ka padomdevējs var tikt iecelts arī personai, kura nav spējīga izteikt piekrišanu. Padomdevēju iecel tiesa un padomdevēja veicamās funkcijas tiek pielāgotas, atbilstoši individuālajam gadījumam. Padomdevēja pienākumi pārstāvēt personu var būt ierobežoti – piemēram, iesnieguma par pakalpojumu saņemšanu sagatavošana, finanšu lietu uzraudzība (piemēram, īpašuma pārvaldīšana), kā arī padoma sniegšana personai. Likums uzsver tādu Padomdevēja rīcību, kas ir saskaņota ar personas gribu un vēlmēm.

Padomdevēja iecelšana notiek ar personas piekrišanu. Personām, kas nespēj izteikt piekrišanu tiesa iecel padomdevēju saskaņā ar medicīnisku apstiprinājumu par to, ka personai nav vajadzīgo spēju, lai izteiktu savu piekrišanu. Pieteikumu tiesai iesniedz pati persona, tās radnieks vai pilnvarotais. Tā kā vairums lietu ir balstītas uz tiešu personas piekrišanu un dokumentu izskatīšanu tiesā (rakstisks process), personai nav nepieciešams ierasties tiesā un netiek rīkota tiesas sēde. Parasti Padomdevēja iecelšanas process aizņem 2-3 nedēļas. Padomdevējs saņem samaksu, arī gadījumos, ja padomdevējs ir radnieks. Profesionāliem padomdevējiem (advokātiem, grāmatvežiem, sociālajiem darbiniekiem) var būt 10-15 aizbilstamo, bet tomēr lielākoties ir viens pret vienu attiecību prakse. Ja personai ar invaliditāti nav finanšu līdzekļu, padomdevēja izmaksas sedz pašvaldība. Personām, kas uzņemas Padomdevēja pienākumus, jāsaņem sistemātiska apmācība.

Administrators ir „pēdējās iespējas” mehānisms, gadījumos, ja citas palīdzības formas ir nepietiekamas. Piemēram, gadījumos, ja persona iebilst pret padomdevēja iecelšanas lēmumu un personas manta vai personiskās intereses varētu tikt būtiski apdraudētas. Administrators pieņem aizvītojamus lēmumus (līdzīgi kā aizgādības institūtā), izņēmums ir tāds, ka persona saglabā tiesības balsot vispārējās vēlēšanās, kā arī individuālos gadījumos persona var saglabāt tiesības pieņemt finansiālus lēmumus. Administrators nodrošina juridisku aizsardzību pret neapdomīgiem darījumiem (piemēram, ja persona, kurai ir administrators ar neierobežotu

pilnvaru apjomu un kura noslēdz darījumu, ko viņa nebija tiesīga veikt, persona tiks pilnībā aizsargāta no izrietošajām nelabvēlīgajām tiesiskajām sekām). Padomdevēja un administratora iecelšana, atcelšana un nomaīņa un ikgadējo atskaišu pārbaude ir tiesas kompetence. Persona, kurai ir iecelts administrators, ir tiesīga strādāt un saņemt atalgojumu.

Statistika: 2004. gada beigās Zviedrijā spēkā bija 56100 lēmumi par Padomdevēja iecelšanu saistībā ar personas veselības stāvokli un 6200 lēmumi par Administratora iecelšanu.

A.Erdmane: Prezentē Vācijas praksi attiecībā uz rīcībspējas jautājumu. Vācijas Civilkodekss (*Bürgerliches Gesetzbuch BGB*) nosaka, ka personai var tikt iecelts aizgādnis tikai attiecībā uz tām jomām, kurās tas ir strikti nepieciešams (saistītas ar ārstniecību, personiskām lietām, piemēram, dzīves vietas izvēli, dzīves apstākļiem, kā arī finansiāliem jautājumiem). Aizgādņa iecelšana nenozīmē automātisku rīcības spējas ierobežošanu. Neraugoties uz to, ka personai noteiktās dzīves jomās ir iecelts aizgādnis, tam ir tiesības darboties tikai tādās situācijās, kad attiecīgajai personai ir zudusi spēja brīvi īstenot savu gribu garīgu traucējumu dēļ. Tikai šādos gadījumos aizgādnis var pieņemt lēmumu, kas būtu pretējs aizbilstamā paustajai nostājai.

Atsevišķos gadījumos (ja pastāv risks, ka persona nespēj saprast juridiski saistošu lēmumu būtību un sekas un rada vai var radīt sev apdraudējumu) tiesa var nozīmēt arī aizgādņību ar autorizācijas nosacījumu. Šādos gadījumos tiesa var noteikt atsevišķu lēmumu kategorijas, kurās aizbilstamajam vienmēr būtu nepieciešams saņemt aizgādņa rakstveida piekrišanu. Šādu aizgādņību nevar noteikt jautājumos, kas skar personas laulību un personiskās attiecības. Saskaņā ar likumu, personas šādos jautājumos lēmumus var pieņemt arī ar ierobežotu rīcībspēju.

Aizgādņības nepieciešamība tiek pārskatīta ik pēc 7 gadiem, taču tiesai aizgādņība jāpārtrauc jebkurā brīdī, ja nosacījumi, pamatojoties uz kuriem aizgādņība tika nodibināta, ir beiguši pastāvēt. Aizgādņa pilnvaru apjoms jebkurā gadījumā samazinās proporcionāli aizbilstamā atgūtajām spējām pieņemt lēmumus. Vācijas normatīvais regulējums pieļauj iespēju jebkurai personai, kura atrodas labā veselības stāvoklī, nozīmēt sev personu, kurai būtu tiesības darboties kā aizgādņim (pilnvarniekam), ja personai rastos stāvoklis, kurā tai būtu nepieciešama aizgādņība. Šajā gadījumā persona var nodot vai nu visu, vai atsevišķu jautājumu loku attiecīgās personas kompetencē. Ja pastāv šāda personas pausta griba („*Precautionary PoA*”), tā ņem virsroku pār likumā noteikto aizgādņības institūtu. Šādi pilnvarotam aizgādņim ir tiesības pilnā apmērā darboties aizbilstamā interesēs, izņemot divu kategoriju jautājumus. Pirmkārt, gadījumos, kad ir jāpieņem lēmums par ārstēšanu vai operāciju, kuras rezultātā varētu iestāties attiecīgās personas nāve vai nopietni ilgstoši veselības traucējumi. Otrkārt, gadījumos,

kad attiecīgā persona varētu tikt izmitināta tādā vietā, kas faktiski ierobežotu personas brīvību. Šādos gadījumos ir nepieciešams arī tiesas lēmums.

Galvenais princips, izstrādājot likumu, – saglabāt personas autonomiju tik lielā apmērā, cik vien tas ir iespējams un maksimāli ievērot attiecīgās personas gribu.

Anglijas un Velsas modelis. Ar rīcībnespēju saistītus jautājumus Anglijā un Velsā regulē *Mental Capacity Act 2005*, kurš stājās spēkā 2007.gada 1.oktobrī.

Rīcībnespējas ierobežošanas kritēriji:

- pamatnostāja – rīcībnespēja ir funkcionāls koncepts, kas ir novērtējama saistībā ar konkrētu lēmumu, kurš ir jāpieņem. Rīcībnespēja netiek izvērtēta, ņemot vērā personas vispārējo spēju pieņemt lēmumus. Līdz ar to tiek atzīts, ka rīcībnespējas zudums var būt daļējs (attiecībā uz vienu lēmumu (piemēram, mājas pārdošana) vai viena veida lēmumiem (piemēram, finansēm);
- personu var atzīt par rīcībnespējīgu, ja tā nav spējīga pati pieņemt konkrētu lēmumu noteiktā laika brīdī. Saskaņā ar Anglijas un Velsas regulējumu persona nav spējīga pati pieņemt lēmumu, ja viņš/viņa nespēj saprast informāciju, kas ir saistīta ar lēmuma pieņemšanu, arī pēc tam, kad ir sniegta pienācīga (atbilstoša) izskaidrošana. Izvērtējot personas rīcībnespēju, tiesa var ņemt vērā to, cik lielā apmērā personai ir nepieciešams nodrošināt palīdzību lēmumu pieņemšanā. Jaunai personas rīcībnespējas pārvērtēšanai ir jānotiek attiecībā uz jebkuru lēmumu pieņemšanu, ja tiek apgalvots, ka personai trūkst šādu spēju;
- likums paredz atšķirīgus testus, lai izvērtētu personas rīcībnespēju sekojošās jomās: spēju stāties līgumattiecībās, veikt dāvinājumus, piedalīties tiesvedības procesos, kā arī precēties;

Likums paredz divu veidu pārstāvības:

1) personas ieceltu pārstāvi (*donee*), kurš darbotos personas interesēs, ja tā gadījumā zaudētu rīcībnespēju (tiek reģistrēts īpašā reģistrā). Ir divu veidu, atkarībā no lēmumu kategorijām, kurās var sniegt palīdzību. Palīdz lēmumu pieņemšanā;

2) Tiesas ieceltu pilnvarotu pārstāvi (*deputy vai independent mental capacity advocate*), kurš var darboties personas interesēs tiesas norādītajās jomās: veselības, labklājības, finanšu jomās. Tiesa var iecelt noteiktu pārstāvi tikai ar personas, kurai trūkst rīcībnespējas, piekrišanu. *Independent mental capacity advocate* darbojas pamatā kā atbalsta persona padomdevējs jautājumos par nopietniem ārstniecības lēmumiem, kā arī jautājumiem, kas skar dzīves vietas izvēli. Viņu pilnvaras noteiktos gadījumos var tikt paplašinātas.

Norāda, ka nav iespējams līdz 2010.gada 1.maijam sagatavot konkrētas tiesību normu redakcijas normatīvajiem aktiem, jo jautājumi saistīti ar

rīcībspējas institūtu, ir ļoti sarežģīti. Informē, ka arī Ungārijā prezidents sākotnējo likumu, kas paredz grozījumus rīcībspējas institūtā, neizsludināja, bet gan uzdeva likumdevējiem atkārtoti saskaņot attiecīgo grozījumu projektu.

I.Rulle: Lai nodrošinātu personas ar invaliditāti ar atbalsta personām, nepieciešami arī finanšu resursi, kas, ņemot vērā Latvijas pašreizējo ekonomisko un finanšu situāciju, nav pieejami.

I.Leimane-Veldmejiere: Uzskata, ka nepieciešama arī sabiedrības izglītošana šajos jautājumos, lai panāktu izpratni un sabiedrības attieksmes maiņu, kā arī speciālistu, kas saistīti ar rīcībspējas ierobežošanas lietu izskatīšanu, attieksmes maiņa un izglītošana.

I.Rulle: Norāda, ka, strādājot dienas centrā „Saule” bieži nākas saskarties ar gadījumiem, kad vecāki izrādījuši iniciatīvu uzsākt tiesvedības procesu, lai izskatītu jautājumu par viņu bērnu rīcībspējas ierobežošanu, tādejādi, cerot bērnus pasargāt no iespējamām prettiesiskām sekām. Jādomā par risinājumiem, kā panākt uzskatu maiņu, veicinot uzticēšanos atbalsta personām savu interešu pārstāvībā. Cilvēks ar intelektuālās attīstības traucējumiem spēj paust savas vēlmes arī ar žestu, zīmju valodu. Piemēram, cilvēks, kas slimo ar autismu, faktiski nekomunicējas ar apkārtējiem, taču zināmus lēmumus spēj pieņemt pats.

Turklāt ģimene, kurā ir bērns ar invaliditāti, bieži vien emocionāli ir nogurusi, tai nepieciešams atbalsts. Jāveic grozījumi normatīvajos aktos, kuros tiek lietoti personas aizskaroša terminoloģija (piemēram plānprātīgais utt).

D.Āķe: Uzskata, ka būs grūti atrast personas, kuras piekristu uzņemties pildīt atbalsta personas pienākumus. Jau pašreiz praksē problēmas rada tas, ka personas nevēlas uzņemties aizgādņa pienākumu pildīšanu, jo netiek arī apmaksāta aizgādņa pienākumu pildīšana. Turklāt pašreiz pārsvarā gadījumu, ja persona atrodas sociālās aprūpes centrā, aizgādņa pienākums ir uzticēts aprūpes nama darbiniekiem, kas faktiski nav pieļaujami.

K.Kinča: Lai veicinātu sabiedrībā izpratnes par nepieciešamību veikt grozījumus rīcībspējas institūtā rašanos, būs nepieciešamas apmācības ne tikai sociālajiem darbiniekiem, bet arī darbiniekiem tiesu institūcijās. Iesaka sākt skaidrošanas darbus jau universitātes darbiniekiem, juristiem. Piemēram, mācot Civillikuma ģimenes tiesību daļu.

D.Mūrmane-Umbraško: Arī psihiatrijas speciālistus un studentus nepieciešams attiecīgi izglītot, lai varētu veicināt izpratnes maiņu.

I.Leimane-Veldmeijere: Jāveic izglītojošs darbs, lai psihiatrijas speciālisti apzinātos, ka ekspertīzei nepieciešama pilnīgi cita pieeja. Nepieciešams izstrādāt attiecīgus kritērijus, pēc kuriem psihiatrijas eksperti noteiktu, ka persona pati nav spējīga vadīt savu rīcību.

E.Endzelis: Grozījumi normatīvajos aktos veicinās arī sabiedrības attieksmes maiņu.

Sanāksmē nolēma:

- Labklājības ministrijas Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļai izstrādāt veidlapu priekšlikumiem grozījumiem normatīvajos aktos un izsūtīt to darba grupas dalībniekiem priekšlikumu sniegšanai;
- darba grupas dalībniekiem veidlapu ar priekšlikumiem līdz 2010.gada 15.maijam nosūtīt elektroniski uz e-pasta adresi: Liene.Bandere@lm.gov.lv apkopošanai.

Sēde beidzās plkst. 12:00

Sēdi vadīja

E.Celmiņa

Protokolēja

L.Kauliņa-Bandere